

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА, СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ І ФІНАНСУВАННЯ БІОЕНЕРГЕТИКИ (ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА)

ФОРМУВАННЯ БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ Й ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

*Саблук П. Т., д.е.н., академік УААН,
директор Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”*

Сучасний світ постав перед дилемою вирішення проблем забезпечення людства альтернативними видами енергії, серед яких чільне місце займає біоенергія, вироблена з сільськогосподарської продукції. Сільське господарство, для України особливо, є тим рятівним кругом, який здатен вирішувати проблеми в означеному аспекті. Тому на часі узгодження позицій наукового забезпечення практичного втілення ідей розвитку біоенергетичного потенціалу в життя, але шляхом неупередженості і з врахуванням інтересів соціуму у контексті продовольчої безпеки.

Розширення діапазону доступних людству джерел енергії, формує підвалини тієї ж продовольчої безпеки, а роль сільського господарства у цьому напрямі потрібно оцінювати як глобальну.

У контексті глобалізації світової економіки та інтеграції національних економік до світової системи торгівлі, успішність цих процесів, а також конкурентоспроможність окремих держав значною мірою визначатиметься відповідністю ситуації всередині країни загальносвітовим тенденціям. Нехтування таких тенденцій, як правило, веде до значних додаткових витрат економічної ізоляції країни, тобто великих втрачених вигод. Історичний огляд дає підстави стверджувати, що джерелом енергії розвитку людства завжди була жива природа, до чого нині воно повертає, адже сільське господарство вже фактично стало донором, який формує енергетичну безпеку націй, що може виявитися каменем спотикання на шляху розв'язання проблем забезпечення населення продовольством.

Проте не слід забувати про створення економічних умов господарювання на селі, за яких сільське господарство стане рівноправним учасником ринкового механізму в частині справедливого перерозподілу вартостей – прибутку на авансований капітал, на цьому аграрна наука

робить особливий наголос. Адже це аспект стимулювання формування біоенергетичного потенціалу в частині ціноутворення на сільськогосподарську продукцію-біосировину, а також продовольчої безпеки.

Сучасна проблематика стосовно забезпечення людства продовольством вимагає зосередження уваги на питаннях продовольчої й енергетичної безпеки, які є визначальними сегментами концентрації та використання потенціалу аграрної галузі. Саме ці дві проблеми нині турбують світову спільноту. З огляду на це Україна як аграрна держава здатна забезпечити вагомий внесок у розв'язання світових проблем продовольчої безпеки людства.

Продовольча безпека формується під впливом низки чинників світового й національного рівня, серед них визначальними складовими оцінки забезпеченості продовольством є:

- 1) забезпеченість населення необхідними продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами;
- 2) формування в державі необхідних продовольчих резервів;
- 3) створення умов для забезпечення балансу виробництва – використання сільськогосподарських продуктів на продовольчі й енергетичні цілі;
- 4) забезпечення можливості виходу на світовий ринок продовольства;
- 5) формування дієвих механізмів утвердження економічного інтересу діяльності аграрних товаровиробників.

У світі проблему продовольчого забезпечення населення розглядають у кількох ракурсах, з позицій добробуту держави, а отже, і учасників системи аграрного бізнесу. Країни «золотого мільярда» лише в останні роки відчули наслідки загострення проблем продовольчого забезпечення, але не щодо обсягів продуктів харчування, а постійно зростаючих цін на них. Однією з причин є збільшення чисельності населення і зміна структури споживання в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, що в сукупності з минулорічним зменшенням обсягів виробництва аграрної продукції призвело до дисбалансу продовольчого ринку і зумовило зростання цін на продукти харчування.

Таким чином, правомірно постає запитання – чи може людство подолати цю проблему і якою є участь України в її розв'язанні як одного з лідерів світового продовольчого ринку? Слід зазначити, що ці питання необхідно розглядати з двох взаємодоповнюючих позицій – обсягів і забезпечення економічного інтересу виробництва продовольства.

Таким чином, визначальною умовою вирішення проблем забезпечення людства продовольством і зміцнення позиції України як провідної держави стосовно цього напряму є збільшення виробництва аграрної продукції шляхом підвищення врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби, продуктивності праці та ефективності виробництва в цілому, а отже – формування стійкого економічного інтересу до сільськогосподарського виробництва в усіх без винятку країнах світу. На нашу думку, таких відмінностей – десятикратних і більше в рівнях перелічених показників у країнах світу не повинно бути.

Потенційні можливості збільшення обсягів виробництва, а, отже, експортного потенціалу України, як і інших країн, особливо пост-радянських, дуже високі. За нашими розрахунками, наявні в них аграрні ресурси вони використовують на 25-40%.

Недовиробництво продовольства у світі, і зокрема в Україні, в останні роки здійснює тиск на ціни, спричиняючи їх зростання. Дослідження свідчать, що світові ціни на продукти харчування досягли нині найвищого рівня за останні 30 років. Процес зростання цін на продовольство на світовому ринку є об'єктивним і незворотним явищем, з урахуванням того, що на земній кулі зростає споживання і, відповідно, змінюється структура споживання населенням Індії та Китаю. Крім того, збільшується виробництва біопалива, що зменшує використання земель під виробництво сільськогосподарської продукції. Відповідно подібні явища мають спостерігатися і в Україні. Вивчення цінової ситуації на національному ринку продовольства свідчить, що напрям руху цін збігається зі світовим – ціни зростають, і до того ж досить швидкими темпами. Тобто, на перший погляд, ситуація в Україні цілком відповідає загальносвітовій, що, попри негативний соціальний ефект, слід розцінювати як позитивне явище.

Проте, оскільки зростання цін може бути наслідком низки причин, то для об'єктивнішого висновку щодо природи цього явища в Україні та його порівняння зі світовою тенденцією доцільно дати відповідь на кілька питань – зокрема, чи відповідають темпи зростання цін у нашій країні світовим і чи однаковими є причини цього явища.

Причина зростання цін в Україні вищими темпами ніж на світовому ринку фактично буде відповіддю і на друге питання щодо основи такого явища. Якщо світові темпи росту цін на продовольство прийняти за еталон, тобто об'єктивно сформований рівень, то більш як двократно перевищення цього показника в Україні з позицій класичної економічної теорії можна пояснити трьома основними причинами:

- 1) суттєве перевищення попиту над пропозицією;
- 2) активізація інфляційних процесів;
- 3) значні потенційні резерви для зростання цін.

Для належної аргументації зроблених у подальшому висновків розглянемо кожен з можливих причин відповідно до ситуації в Україні.

З огляду на традиційну аграрну орієнтацію економіки України різке перевищення попиту на продовольство над його пропозицією буде можливим лише у двох ситуаціях. Перша – йдеться про короткостроковий період і друга – зростання попиту буде пов'язано зі збільшенням експорту. Логічним буде і їх поєднання. Простіше кажучи, під час неврожайного року та при значних обсягах експорту продовольства ринкова рівновага дійсно може зміститися в бік попиту.

Разом з тим, при належній реакції уряду різка зміна співвідношення „попит–пропозиція” буде явищем скоріше теоретичним, оскільки механізми відновлення ринкової рівноваги розроблені вже давно і з успіхом використовуються у всіх розвинених країнах. Крім того, зростання експорту продовольства без достатніх його запасів всередині країни може загрожувати продовольчій безпеці держави, що за будь-яких умов вважатиметься неприпустимим. Інша справа – незадовільне виконання державою функцій регулятора або усунення від них. Стосовно низьких обсягів пропозиції з причин неврожаю, то статистика свідчить, що в Україні в середньому на три врожайних припадає два неврожайних роки, а отже, фактор природної неврожайності в досліджуваних нами проблемах також не може бути вирішальним. Таким чином, ні зростання експортних поставок, ні недобори виробленої продукції через погодні умови не можна розглядати як фактори визначально впливу на значне зростання попиту.

Останньою із названих нами можливих причин високих темпів росту цін на продовольство в Україні було відставання існуючого рівня цін від їх об'єктивних показників. Відповідно існують потенційні можливості для скорочення такого розриву, яке може бути як поступовим, так і стрибкоподібним. Останнє і буде властивим для ситуації з різким зростанням цін. Проте аналіз ситуації на продуктових ринках України свідчить, що і цю причину не можна розглядати як визначальну.

Усвідомлення важливості забезпечення населення достатньою кількістю продовольства є причиною того, що в економічно розвинених країнах на потреби державного регулювання, яке, як правило, має форму підтримки, виділяють значні суми, а сільське господарство тут є

беззаперечним лідером. Так, на реалізацію Спільної аграрної політики Європейський Союз щороку витрачає близько 40 млрд. євро, або 45 % його бюджету. При цьому внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки 2 %. У межах національних економік таке співвідношення дещо менше, проте майже у всіх країнах Євросоюзу частка державних витрат перевищує частку внеску сільського господарства у валовий внутрішній продукт. За оцінками, майже на 75 % обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізується на внутрішньому ринку Європейського Союзу, поширюються державні заходи підтримки. Як результат, рівень самозабезпеченості пшеницею становить 115 %, цукром – 113, яловичиною – 104, свининою – 107 %. У світі сільське господарство формує близько 2 % валового національного продукту, тоді як одержує 2,6 % коштів державних бюджетів. Водночас, в Україні при частці 8-10 % до валового внутрішнього продукту, за підрахунками фахівців, рівень підтримки має становити 5-7 % бюджету.

Як видно з наведених даних, науково обґрунтований і збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва є досить затратним і для України з її обмеженими можливостями, що виливається в серйозну проблему. За нашими підрахунками, лише на цінове регулювання потрібно стільки коштів, скільки їх виділяється на підтримку сільського господарства загалом. Причому суми, що декларуються, як правило, в повному обсязі не виділяються або ж використовуються недостатньо ефективно.

Тому для поліпшення ситуації в сільському господарстві паралельно зі збільшенням допомоги в її абсолютному виразі варто кардинально перебудувати систему регулювання. В її основі мають бути не доплати при дискримінаційних умовах роботи, а принцип рівновеликої по національному господарству (а враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва – і вищої за середню) норми прибутку на авансований капітал з обов'язковим врахуванням землі як основного ресурсу¹.

Ця теза є принциповою, і Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки” вже неодноразово виступав із відповідними ініціативами та пропозиціями щодо механізму такого регулювання.

¹ Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 1. – С.17.

Проте, з певних причин ситуація практично не змінюється, що не дає підстав розраховувати в найближчому майбутньому на поліпшення стану сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, приходимо до висновку, що крім належного інструментарію для регулювання, ситуація в галузі суттєво залежить і від таких чинників, як становлення держави та суспільства до праці на селі. Вважаємо, що друге формується під впливом першого. Масове небажання молоді залишатися на селі, непристигність сільської праці та принизливі її умови є наслідком тривалого нехтування державою проблем сільського працівника. Хоч сьогодні не вдаються до радикальних заходів, спрямованих на знищення села, як у попередні періоди нашої історії, байдужість і нерозуміння з боку чиновників та політиків щодо сільської праці не дають змоги навіть частково виправити ситуацію.

Сільськогосподарське виробництво давно вже перетворилося у незручний придаток національного господарства, принаймні у свідомості вищого керівництва держави. Сільське господарство сприймається не більше ніж до сфери, яка є не вигідною економічно, але яку терплять для уникнення соціального напруження серед сільського населення. Усвідомлення значимості праці на землі неухильно зменшується, що відповідним чином позначається на її результатах.

Аграрна сфера є найменш захищеною і, відповідно, найменш дохідною. Причини слід шукати не лише в недосконалому аграрній реформи, яка більш чітко окреслила проблеми, що накопичувалися в попередні періоди, але і в заходах якої були реалізовані лише на 30 %. Так, за командно-адміністративної системи при розрахунку закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію офіційно закладалася розрахункова норма прибутку плюс частка рентного доходу, що мало забезпечувати темпи розширеного відтворення. Проте на практиці цього не досягалося. Норматив рентабельності був завжди заниженим, отже ціна не дозволяла мати дохідність, декларовану на папері.

Подібні підходи до сприйняття сільського господарства, а також наслідки економічної кризи призвели до майже повного занепаду сільськогосподарського виробництва. Незважаючи на те, що в розвинених країнах збитковість всієї галузі, особливо сільськогосподарського виробництва, за умови здійснення регуляторної політики – це нонсенс, в Україні в окремі роки абсолютна більшість сільськогосподарських підприємств були збитковими. Через відсутність доходів платоспроможний попит сільгоспвиробників на засоби виробництва знизився, що негативно позначилося на стані інших галузей. Крім того,

внаслідок недостатньої забезпеченості засобами виробництва сільгоспвиробники не можуть очікувати на підвищення своїх доходів і в майбутньому. Таким чином, за таких "правил гри" сільгоспвиробникам дуже складно знайти вихід із ситуації, що склалася, а це прямо або опосередковано позначається на всій економіці держави. В цій ситуації єдиним правильним орієнтиром для агропродовольчої політики держави є забезпечення внутрішньогосподарської дохідності та нагромаджень на відтворювальному рівні. Виробництво є основним джерелом доходів для сільськогосподарських підприємств, а отже воно має їх забезпечувати. Інакше говорити про успіхи в інших сферах можна лише з позицій ситуативності й тимчасовості.

Потенційні можливості збільшення обсягів виробництва а, отже, експортного потенціалу України, як і інших країн постсоціалістичного табору, особливо пострадянських, дуже високі. Зважаючи на це, для повнішого їх використання необхідно:

1. Зорієнтувати економіку цих країн у напрямі надання повної економічної самостійності сільськогосподарським виробникам. Слід виходити з того, що їхня успішна діяльність можлива лише при розумінні державами ролі й місця первинного виробництва в загальній схемі економічної діяльності. Якщо збільшуватимуться обсяги сільськогосподарського виробництва, матимуть дохід пов'язані з ним ланки економіки. Потрібно враховувати просту істину, що вартість одиниці продукції, одержаної в сільському господарстві, залучає до роботи до 15 одиниць вартості в інших галузях.

2. Створити для аграрного виробництва рівноправні стартові економічні "правила гри", в основі яких мають бути об'єктивні економічні закони та законодавчі акти, а не інтереси окремих осіб або бізнесових кланів. До речі, такий підхід передбачається правилами СОТ.

3. Визнати помилкою і негайно позбавитися практики господарювання, як це зроблено в Китаї і країнах південно-східної Азії, коли земля як капітал вилучається з економічних і виробничих відносин. З цієї причини аграрне виробництво в розподільних і регулятивних відносинах економік держав СНД виявилось обділеним майже наполовину, з усіма впливаючими наслідками: низьким рівнем заробітної плати, вкрай недостатнім матеріально-технічним забезпеченням, соціальним облаштуванням села.

4. Через систему економічних законів і регуляторів включити ресурс землі як обов'язковий актив у процес сільськогосподарського виробництва, поставивши його, таким чином, в однакові умови з іншими видами ресурсів (матеріальних, фінансових) як усередині галузі, так і в міжгалузевих відносинах.

Це слугуватиме підставою розробити об'єктивні по відношенню до аграрного виробництва закони формування та функціонування цін і фінансів, а також відповідні стимули. За цих умов можливо вирівняти дію об'єктивних економічних законів стосовно аграрного виробництва.

5. В аграрній та економічній політиці необхідно дотримуватися курсу якнайшвидшого освоєння постіндустріальної моделі розвитку з урахуванням особливостей кожної країни.

Для України, як і для інших постсоціалістичних країн, змістом такої моделі може бути:

а) об'єднання капіталу землі з капіталом індустрії;

б) забезпечення за допомогою науки функціонування об'єднаного капіталу на високоприбутковому рівні;

в) вирішення за рахунок отриманого прибутку питань соціуму й розвитку сільських територій.

Можуть бути висунуті й інші положення як загального характеру, так і що діє усередині кожної держави шляхом розробки окремих механізмів і інструментів. Уявляється, що вищеназвані п'ять проблем є загальними для всіх держав, і особливо для країн СНД, розв'язання яких дасть змогу активізувати економічний інтерес до енергозабезпечення і продовольства, щоб розв'язати проблему його дефіциту.

Для України, на думку вчених ННЦ "Інституту аграрної економіки", слід сконцентрувати увагу на завданнях підвищення прибутковості сільськогосподарського виробництва як головної умови освоєння постіндустріальної моделі розвитку країни.

Досягти це передбачається шляхом:

1. Створення однакових стартових умов для здійснення сільськогосподарської діяльності на тих самих засадах, що і в інших сферах економіки (через забезпечення умов для одержання рівновеликого прибутку на авансований в діяльність рівновеликий капітал, включаючи капітал землі), вирішивши таким чином проблему економічного інтересу до сільськогосподарської діяльності й значного нарощування виробництва.

2. Підтримки і забезпечення паритетності результатів сільськогосподарської діяльності через дотації і субсидії, за рахунок чого нівелюватиметься ризикований характер сільськогосподарського виробництва.

3. Зосередження державою зусиль інших галузей економіки (промисловості, матеріально-технічного постачання) для задоволення інтересів сільськогосподарського виробництва, забезпечуючи експорт матеріальних ресурсів (метал, добрива, пальне), лише за умови

задоволення потреб власного, насамперед сільськогосподарського виробництва, забезпечити його потреби в необхідній кількості матеріальних ресурсів.

4. Забезпечення в економічній, у т.ч. аграрній політиці, передусім економічних інтересів селян, фермерів (через власність, заробітну плату, ціну), у зв'язку з чим розподіл рентних доходів здійснювати з їхньою участю та згодою, забезпечивши вирівнювання доходів жителів сіл і міста та створивши селянам належне соціальне облаштування. Нині рівень заробітної плати на селі удвічі нижчий, ніж у середньому по країні, не кажучи вже про соціальне облаштування.

Розв'язання вищеперелічених завдань дасть змогу всім суб'єктам сільськогосподарської діяльності повною мірою використовувати власні внутрішні резерви збільшення обсягів та якості виробництва продукції, підвищення його ефективності, що сприятиме вирішенню енергетичної і продовольчої проблеми. Врахування дії зазначених чинників дозволить вирішити проблеми забезпечення продовольством не лише населення України, а й значної частини країн світу.

УДК 658.8:620.95

МАРКЕТИНГОВА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ БІОПАЛИВНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Воронецька І. С., к.е.н., доцент

Сегеда С. А., к.е.н., доцент

Пронько Л. М., к.е.н.

Вінницький національний аграрний університет

Кравчук О. О., аспірант інституту агроекології УААН, м. Київ

Рассмотрена маркетинговая концепция развития биотопливного производства в Украине, осуществлена сегментация потребителей биотоплива за интересами

The marketing concept of development of bioenergy production in Ukraine is considered in the article, segmentation of bioenergy consumers by their interests is carried out.

Вступ. Одним з шляхів рішення енергетичних проблем України є збільшення об'ємів створення альтернативних і використання відновлюваних джерел енергії, виробництва і споживання біопалива. Сьогодні цей величезний потенціал використовується на 0,83%.